

Orsaksbegreppet i skadeståndsrätten

av Mårten Schultz

Mårten Schultz
marten.schultz@juridicum.su.se

Orsakskravet är skadeståndsrättens mest fundamentala krav. Men dess närmare innebörd har varit förvånande oklar. De flesta jurister känner till att orsaksbegreppet, på något vis, kan analyseras i termer av "nödvändiga och tillräckliga betingelser", men vilken funktion en sådan "betingelseanalys" skall fylla har sällan gjorts explicit och i praktiken har terminologin ibland fördunklat, snarare än förenklat, orsaksanalysen. Orsaksbegreppets otydliga innebörd har medfört en osäkerhet även i orsakskravets praktiska applikation, vid orsaksbedömningar i rättstillämpning och i andra sammanhang. I en nyligen presenterad avhandling av artikelförfattaren görs ett försök att formulera orsaksbegreppet på ett generellt hållbart sätt och därtill ges begreppet en övergripande teoretisk inramning.

I Orsakskravet: Skadeståndsrättens fundament

Orsakskravet är skadeståndsansvarets mest grundläggande kriterium men också det minst analyserade. Innebörden av kravet har inte specificerats, i vart fall inte tydligt, av vare sig lagstiftaren eller domstolarna. Och, vilket är ovanligt för skadeståndsrätten, därtill har rättsvetenskapen varit obenägen att ta sig an uppgiften att formulera ett orsaksbegrepp.

Orsakskravets oklarhet är en allvarlig brist. Orsaksfrågor börjar framtona som skadeståndsrättens mest dynamiska problemkomplex. Ur ett komparativt perspektiv kan noteras att ämnen som proportionerligt ansvar och "probabilistisk kausalitet", om ersättning för förlorade chanser eller möjligheter, om ansvaret för riskexponeringar *per se* tornat upp

som några av de hetaste frågorna och samtliga dessa ämnen aktualiserar frågor om orsakskravets innebörd. Det räcker kanske med att med breda penseldrag måla upp några kända skadeståndsrättsliga frågeställningar för att påminna om vilka praktiska frågor som det kan handla om: Förhållandet mellan exponering av asbest och cancer, mellan rökning och cancer, läkemedelsskador, felaktiga diagnoser av läkare som leder till minskade chanser för gynnsam utgång, miljögifter och skador på ekologiska intressen, mellan vårdslös rådgivning och ren förmögenhetsskada, mellan nack- eller ryggskada och whiplash, och underlåtna säkerhetsåtgärder på arbetsplatsen.

Jur. dr. Mårten Schultz är forskare vid Stockholm Centre for Commercial Law, och undervisar bl.a. vid Juridiska institutionen, Stockholms universitet.

Alla dessa ämnen hänger direkt samman med orsakskravet och hur de skall behandlas beror på inställningen till orsakskravets innebörd.

I min nyligen försvarade avhandling, *Kausalitet – Studier i skadeståndsrättslig argumentation*,¹ försöker jag ta ett brett grepp på orsaksproblematiken i skadeståndsrätten.² Det huvudsakliga syftet bakom undersökningen har varit att ge en djup, teoretisk analys av orsakskravets innebörd, betydelse och sammanhang. Emfasen har legat på den vetenskapliga förklaringen, snarare än på rättsvetenskapens funktion att tillhandahålla underlag för juridiska beslut.³ Denna emfas medför att undersökningen förmodligen framstår som ganska svåränvänd för praktiska syften, till exempel som underlag för hur en orsaksbedömning mer konkret kan utföras. Jag skall därför framåt slutet av denna korta artikel (se nedan 3.7 och 3.8) försöka att ge några handfasta förslag till några praktiska hållpunkter för orsaksbedömningar i juridiska sammanhang – några tumregler, så att säga. (För den som är intresserad av ett teoretiskt underlag för de här framförda synpunkterna får jag hänvisa till avhandlingen i sin teoretiska otillgänglighet.) Först följer här en allmän presentation av avhandlingens upplägg och därefter en sammanställning av några av avhandlingens viktigaste teser.

2 Undersökningens uppläggning

Avhandlingen består av en (tämligen omfattande) inledning, tre huvuddelar, ett avslutningskapitel och därefter ett appendix. Den *första delen* av undersökningen ger en skiss av orsakskravets kontext.

2.1 Skadeståndsrättens rättviseparadigm

Det viktigaste kapitlet i den första delen är kapitel tre, som är ett – vill jag tro – ambitiöst försök att förse skadeståndsrätten med en övergripande teoretisk förklaringsmodell. Härvid

har skadeståndsrättens moraliska grundvalar förklarats inom ett *rättviseparadigm*. Paradigmet har sina rötter i Aristoteles formulering av en rättvisetanke om korrigering eller reparation, som aktualiseras när en person på något vis inkräktar i en annan persons skyddade sfär (i skadeståndsrätten skulle vi kanske främst diskutera detta i termer av ”skyddade intressen”). Det rättviseparadigm som skisserats, för mer än en ”skiss” är det inte, är ett utflöde ur den skadeståndsfilosofiska uppfattning som idag är dominerande i anglo-amerikansk teori och som brukar betecknas som ”den korrektiva rättviseteorin”. Syftet bakom denna modell är att tillhandahålla en djup förklaring av varför ett krav på orsaksamband ställs upp i skadeståndsrätten. Genom denna modell beskrivs skadeståndsrätten som ett utflöde ur en liberal politisk-moralisk filosofi, där individuella rättigheter och skyldigheter står i centrum. Denna betoning av ett liberalt idéarv behöver dock inte stå i strid med de välfärdsstatstankar som också präglat svensk skadeståndsrätt, eller snarare svensk ersättningsrätt.

2.2 Europeisering och internationalisering

I avhandlingens fjärde kapitel görs iakttagelser kring de impulser som europeiseringen (och andra aspekter av internationaliseringen) medför för analysen av orsakskravet i svensk rätt. Detta avsnitt torde också kunna vara av intresse för den läsare som mer generellt är intresserad av tendenser i diskussionen om skadeståndsrättens harmonisering.⁴

2.3 Orsaksbedömningens premisser

I ett efterföljande kapitel ges en genomgripande beskrivning av olika premisser för undersökningen av orsakskravet. Här behandlas t.ex. orsakskravets förhållande till andra moment i skadeståndsbidömningen, orsakskravets beroende av vissa s.k. ontologiska uppfattningar och vilka krav som vi rimligen

kan ställa på orsakskravet i skadeståndsanalysen. En särskild frågeställning som diskuteras härvid, rör användandet av hypotetiska prov i orsaksbedömningar.

2.4 Betingelseläran förkastas

I *den andra delen* av avhandlingen presenteras en orsakslära, innefattandes ett försök till formulering av ett orsaksbegrepp, utifrån vissa ställningstaganden. Det första och viktigaste ställningstagandet är negativt och presenteras i ett kapitel rubricerat ”Sine qua non-läran”, en lära som i skandinavisk rätt oftast benämns ”betingelseläran”.

Betingelseläran, med betoning på ”läran”, har en oklar position i svensk rätt. Det går nog inte att säga att svensk rätt betraktar betingelselärans orsaksbegrepp som ”gällande rätt”. Däremot kan det sägas att betingelseläran återspeglar en mer eller mindre implicit uppfattning som ofta uttrycks även i svensk rätt, nämligen att orsakskravet kan förstås som ett krav på att den ansvarsgrundande faktorn (t.ex. den vårdslösa handlingen) var ett nödvändigt villkor (eller betingelse) för skadan. Denna uppfattning har länge varit dominerande i, tror jag att jag vågar påstå, hela västvärlden. Den kom till ovanligt tydligt uttryck i en förhållandevis modern norsk dom, den s.k. P-piller-domen (II) som i fri översättning definierar orsakskravet på följande sätt: ”Orsakskravet mellan en handling eller en underlåtenhet och en skada är vanligtvis uppfyllt där skadan inte skulle ha inträffat om handlingen eller underlåtenheten tänks bort. Handlingen eller underlåtenheten är då en nödvändig betingelse för skadan.”⁵

Trots den starka ställning som betingelseläran har haft framhålles i avhandlingen att den är ohållbar ur flera perspektiv: Betingelseläran återspeglar inte vad vi i allmänhet menar när vi uttrycker oss i orsakstermer, den ger en dålig förklaring till våra orsaksbedömningar (både i och utom juridiken) och den kan inte tillhandahålla ett fungerande test för utför-

andet av orsaksbedömningar i skadeståndsrätten (och inte heller i andra sammanhang).

2.5 En empirisk orsaksmodell

Betingelseläran är alltså ohållbar. I undersökningen görs därför ett försök att formulera ett alternativt orsaksbegrepp, som en beståndsdel i en mer övergripande lära för orsakskravets innebörd och betydelse. Läran betecknas som ”den empiriska orsaksmodellen” eftersom det framhåller att orsaksbedömningar är faktiska bedömningar – bedömningar av vad som hänt i den empiriskt iakttagbara verkligheten – och inte juridiska eller normativa bedömningar.

Den alternativa teori som framförs utgår liksom betingelseläran från den klassiska orsaksterminologiska uppdelningen i nödvändiga och tillräckliga villkor, men avviker från betingelseläran genom att framhålla betydelsen av tillräcklighetsaspekten av orsaksbegreppet. Begreppet ges härvid en teknisk-teoretisk formulering som knappast är tilltalande ur ett rättstillämparperspektiv – det är med andra ord inte anpassat för att fungera som ett verktyg för praktiska orsaksbedömningar – men som ur teoretisk synvinkel är den lämpligaste formulering som kan åstadkommas. Denna formulering kompletteras sedan med vissa förenklade uttryck, närmast av slaget metaforer eller tumregler, som återspeglar kärnan i det tekniskt formulerade begreppet. (Se för dessa formuleringar närmare nedan i samband med presentationen av avhandlingens teser.)

Det formulerade orsaksbegreppet ”fångar in” de skilda överväganden som kommit till uttryck i det skadeståndsrättsliga samtalet. Det ger en koherent förklaring av de spretiga ställningstaganden som orsakskravet givit upphov till, som de ad hoc-betonade ”lösningarna” av de (påstådda) problemen som uppstått i situationer av orsaksflerhet (”konkurrerande skadeorsaker”) och de många olika argumentationslinjer kan skönjas i domstolar-

nas orsaksbedömningar. Det formulerade begreppet har vidare stöd i de språkliga konventioner och intuitiva orsaksuppfattningar som sedan länge kommit till uttryck i orsaksdiskussionen, vilka visar sig tydligast i missnöjet över att den tidigare förhärskande sine qua non-läran/betingelseläran för med sig orimliga resultat.

Det i avhandlingen formulerade begreppet och dess bakomliggande teori, den empiriska orsaksmodellen, fyller de berättigade krav vi kan ställa på en orsakslära i skadeståndsrätten: att återspegla vad vi menar när vi talar om orsaker i skadeståndsrättsliga sammanhang, att tillhandahålla en modell för orsaksförklaringar av skador, och att tillhandahålla ett orsakstest. Dessutom så har begreppet stöd i en filosofisk tradition som sedan länge varit stark på skadeståndsrättens område.

2.6 Den empiriska orsaksmodellen applicerad

I den tredje delen av avhandlingen appliceras den beskrivna orsaksmodellen mer konkret genom att jämföras med orsaksbedömningar i svensk rätt. Närmare undersöks om den empiriska orsaksmodellen kan förklara den inställning som intagits i orsaksfrågor i den rättsvetenskapliga litteraturen och i praxis. Härvid beaktas inte bara de argument som framförts vid just orsaksbedömningar i trängre mening utan även sådana inställningar som, måhända implicit, kommer till uttryck i civilprocessuella sammanhang, eller, närmare bestämt, vilka orsaksuppfattningar som kan skönjas i diskussionen om bevisbörda och beviskrav avseende orsakskravet. Sammantaget har den empiriska orsaksmodellen visat sig ha ett starkt stöd i de ställningstaganden som författare och domstolarna givit uttryck för i olika sammanhang.

2.7 Särskilt om underlåtenhet

I ett *appendix* visas att den empiriska orsaksmodellen även kan appliceras på en situation

som ofta uppfattas som problematisk, nämligen ansvar för *underlåtenhet*. I denna del av undersökningen, som är delvis oavhängig den tidigare undersökningen, diskuteras i underlåtenhetsproblematiken generellt. Här framhålls bland annat att underlåtenhet inte utgör något problem ur orsakssynvinkel.

3 Undersökningens grundteser i ett nötskal

Avhandlingen kan betraktas som ett försvar av fundamentala föreställningar rörande orsakskravets innebörd och motivering som skadeståndsrätten utgår från, om än ofta implicit. Framställningen är alltså i hög grad *ett teoretiskt försvar för det traditionella orsakskravet*. Det traditionella orsakskravet har dock formulerats på ett delvis nytt sätt, vilket bättre återspeglar den innebörd kravet egentligen tillskrivs i rättstillämpning och rättsvetenskap. Det konkreta resultatet av undersökningen kan sammanfattas i några satser.

3.1 Orsaksbedömningen är en empirisk bedömning. Orsaksbegreppet är ett faktiskt begrepp

En grundläggande tanke i svensk rätt (och det samma gäller i de flesta andra västerländska rättsordningar) är att orsaksbedömningen är en faktisk eller empirisk bedömning. Denna inställning till orsakskravet bör försvaras. Orsaksbedömningen är i och för sig inramad av normativa bedömningar och påverkas därtill av värderingar och antaganden, men objektet för bedömningen är faktiskt och orsaksomdömen kan värderas objektivt. Detta ställningstagande för ett faktiskt orsaksbegrepp för med sig vissa konsekvenser för hur vi bör förstå orsakskravets innebörd. En viktig konsekvens är att betingelselärans uppfattning blir uppenbart ohållbar, eftersom denna lära inte tar orsakskravets faktiska karaktär på allvar.

3.2 Orsakskravet bedöms i två led: En egentlig orsaksbedömning och en juridisk, utvärderande bedömning (adekvansbedömningen, etc.)

Orsaksbedömningen är faktisk eller empirisk men *resultatet* av orsaksbedömningen kan därefter utvärderas genom en juridisk värdering. Den juridiska värderingen syftar till att klarlägga huruvida det är lämpligt att lägga en orsakande faktor, t.ex. en vårdslös handling, till grund för ansvar. Det vanligaste uttrycket för den utvärderande fasen är adekvansbedömningen, men även andra ”läror” (som normskyddsläran, eller skyddsändamålsläran) eller principer (som den befogade tillitens princip eller tredjemansskadeprincipen) kan aktualiseras.

Adekvansbedömningen är således i strikt mening ingen orsaksbedömning. Den syftar inte till att avgöra att orsakssamband föreläggat. Istället är adekvansbedömningens funktion att med stöd av rättsliga normer avgöra om ett konstaterat orsakssamband är av ett sådant slag att bör läggas till grund för ansvar. Metodologiskt är därför adekvansbedömningen underordnat orsaksbedömningen – det går inte att rimligen göra någon adekvansbedömning utan att först ha konstaterat att orsakssamband föreläggat – men i realiteten är det ofta adekvansbedömningen som är mest intressant ur ansvarssynvinkel.

3.3 Orsaksbedömningen syftar till att undersöka om en ansvarsgrundande faktor (t.ex. en vårdslös handling) var en orsak till skadan, inte orsaken (i bestämd form) till skadan

När vi uttalar att en faktor var orsaken till en skada har vi gjort en normativ bedömning, vi har (måhända implicit) givit uttryck för en värdering att faktorn är den viktigaste eller mest intressanta orsaken till en skada. Den normativa bedömningen av vilken orsak som är viktigast eller mest intressant bör ske så

öppet som möjligt och skall därför anses höra till adekvansbedömningen och liknande juridiska bedömningar. Orsaksbedömningen i egentlig mening kan bara ge ett empiriskt underlag för dessa juridiska bedömningar och kan därför bara svara på huruvida en faktor var en (av oändligt många möjliga) orsak till skadan. Förväntningarna på att orsaksbedömningen skall kunna ge vägledning för avgörandet av svåra ansvarsbedömningar skall således hållas låga. Denna inställning benämns ibland *kausalitetsminimalistisk*.

Det här kan kanske framstå som förbryllande eller till och med paradoxalt: Å ena sidan är orsakskravet skadeståndsrättens mest grundläggande krav, å andra sidan så detta krav ur ett övergripande perspektiv ofta mindre intressant ur ansvarssynvinkel än, t.ex. adekvanskravet. Men motsägelsen är enbart skenbar. Att orsakskravet är skadeståndsrättens mest fundamentala krav karakteriserar att kravet alltid ställs upp för att en relation över huvud taget skall klassificeras som en skadeståndsrättslig relation. Orsakskravet kan således sägas vara en formativ beståndsdel av skadeståndsrelationen. Det betyder inte att kravet i praktiken alltid framstår som särskilt intressant. Bedömningen av om ansvar slutligen skall föreligga och i sådana fall i vilken utsträckning belastar, eller bör i alla fall belasta, de andra momenten i den skadeståndsrättsliga bedömningen: Det är de normativa bedömningarna (culpabedömningen, adekvansbedömningen, skadebedömningen, jämkningsbedömningen, etc.) som medger rättspolitiska ställningstaganden.

3.4 Orsaksbegreppet kan förstås i termer av nödvändiga och tillräckliga villkor (betingelser, faktorer)

Den traditionella analysen av orsakssamband i termer av nödvändiga och tillräckliga villkor är fortfarande fruktbar, även om terminologin understundom missförstås och till och med

missbrukats. Begreppsparet tillhandahåller en lämplig teoretisk bas för förståelse av orsaksbegreppet.

3.5 Orsaksbegreppet skall förstås mer i termer av tillräcklighet än nödvändighet

En korrekt förståelse av orsaksbegreppet måste lägga större emphasis på tillräcklighetsaspekten än på nödvändighetsaspekten. Detta innebär alltså ett avståndstagande från den tidigare (och delvis fortfarande) förhärskande sine qua non-synen på orsakssamband. Det går dock inte att bestämma orsaksbegreppet enbart i termer av tillräcklighet eftersom en sådan bestämning exkluderar för mycket från det ansvarsgrundande området, nämligen sådana faktorer som var förutsättningar för skadans inträffande men som förutsatte ytterligare tillstötande faktorer för att föra med sig skadan.

3.6 Orsakskravets innebörd tekniskt formulerad: Den ansvarsgrundande faktorn skall ha varit en nödvändig beståndsdel i det komplex av faktorer som var tillräckligt för skadan

Den teoretiska formuleringen av orsaksbegreppet, konceptualiseringen av orsakskravet, kräver att både nödvändighets- och tillräcklighetstanken beaktas. Begreppet innebär att en icke-överflödigt faktor som bidrog till att en kausal process förde med sig skadan är att anse som en orsak.

Det här är en teknisk formulering som kanske framstår som mer filosofisk än juridisk. Men även en mer praktiskt orienterad jurist som Jan Hellner var inne på samma tankar. Hellner, med sin osvikliga känsla för juridiskt sunt förnuft, är inne på begreppet i sin behandling av ”konkurrerande skadeorsaker” (även om han i andra sammanhang uttryckte det mer ambivalent): ”Om flera olika händelser samverkar är det tillräckligt att vållandet varit en nödvändig del i den sammanlagda orsaken”.⁶ En välfunnen formulering,

3.7 Orsakskravets innebörd enkelt formulerad: Spelade den ansvarsgrundande faktorn en roll i skadans historia

Den föregående formuleringen av orsakskravet kan som sagt framstå som alltför teknisk för praktiskt bruk. För en allmän förståelse av orsakskravets innebörd kan förenklingar eller metaforer användas.

Här kan en parallell till adekvansläran göras. Mitt intryck är att en av de viktigaste anledningarna till att adekvansläran fått ett sådant genomslag är att den tillhandahåller, förutom mer tekniska verktyg, även vissa metaforer eller enkla uttryck som på en mer associativ väg kan föra tankarna i en viss riktning. Vid adekvansbedömningen talar man således om att skadan skall ”ligga i farans riktning”, men ibland sägs det också att skadan skall vara ”påräknelig”, ”förutsebar” eller ”sannolik”. En viktig funktion är att uttrycken kan användas för att på sätt och vis göra en förenklad adekvansbedömning. Genom att exempelvis fråga sig om skadan låg i farans riktning, eller var påräknelig, kan man bedöma om orsakssambandet var adekvat på en mer intuitiv väg, som inte förutsätter exempelvis mer avancerade bedömningar av skadans sannolikhet vid skadevållandet eller liknande.

Frågan är då om liknande uttryck kan formuleras när det gäller den faktiska orsakbedömningen, uttryck eller metaforer som kan användas för att på ett enkelt sätt fånga andemeningen i den metod som nyss presenterats. Sådana uttryck kan inte ersätta de mer detaljerade frågeställningar som följer av den i avhandlingen föreslagna metoden, men kan vara ett komplement för praktiskt bruk.

En central tanke bakom den empiriska modellen är som framhållits att orsakbedömningen egentligen utgör en tämligen begränsad del av ansvarsbedömningen. Orsakbedömningen kan inte besvara frågan om svaren var *orsaken* till skadan, utan enbart

säga om svarandens agerande (eller den omständighet för vilken svaranden är ansvarig) var en orsak till skadan. Kausalitetsforskaren Richard Wright, som ligger bakom många av de idéer som förfäktas i min avhandling, förtydligar detta genom att framhålla att det är tillräckligt att något *medverkade till* (contributed to) en effekt för att det skall kunna anses som en orsak. Vi har därför kommit en bra bit på vägen mot ett rimligare kausalitetssynsätt om vi i rättsliga sammanhang inte ställer frågor som ”Orsakades B:s skada av A:s handling?” eller ”Följde B:s skada av A:s agerande?” eller liknande, utan istället ställer de mer öppna frågorna ”Bidrog A:s handling till effekten?” eller ”Medverkade A:s agerande till skadan?” eller till och med ”Bidrog A:s agerande (eller den faktor för vilken A svarar) över huvud taget till resultatet?”.⁷ Dessa uttryck, även om de inte kan i sig bidra till att lösa mer avancerade kausalitetsproblem, fångar en central beståndsdel i ett hållbart kausalitetsbegrepp.

Ett annat sätt att formulera detta på har föreslagits av Jane Stapleton, som försökt att i icke-kausala termer fånga det centrala i vår kausalitetsuppfattning.⁸ Stapleton utgår också från att det som i den rättsliga litteraturen ofta går under rubriken ”kausalitet” egentligen består av två separata bedömningar, varav enbart den första handlar om kausalitet i egentlig mening. Den första frågan vi bör ställa oss, enligt Stapleton är ”Hur kom förändringen att inträda?” eller ”Spelade [den relevanta faktorn, exempelvis svarandens vårdslösa handling] en roll i skadans historia?”.⁹

Det här framstår som lämpliga omformuleringar för att fånga viktiga aspekter av orsaksbedomningen i enkla termer. I kärnan av sådana frågor finns tanken att orsaksbedomningen enbart handlar om att vaska fram faktorer som på något sätt inverkat i förloppet, och den senare frågan hur man skall sortera mellan de framvaskade faktorerna får avgöras med värderande läror.

3.8 Den förenklade orsakskravformuleringen konkretiserad

Konkret kan sådana här förslag användas som teoretiska verktyg för orsaksbedomningar på ett, tror jag, tillgängligt vis. I ett culpafall bör orsaksprågan formuleras i termer som: ”Spelade handlingen en roll – någon roll över huvud taget – i skadans historia?”, ”Bidrog handlingen, över huvud taget, till att skadan inträffade?” eller ”Medverkade faktorn till att skadan utlöstes?”. Samtliga dessa formuleringar återspeglar en grundtanke bakom det orsaksbegrepp som ligger immanent i rättskällorna. I komplicerade fall så fordras emellertid en metod.

Den metod som bör användas vid bedömningen av orsakskravet utgår från den faktiskt inträffade skadan och går, s.a.s., bakåt. (Därav etiketten ”den empiriska orsaksmodellen”). Utifrån den inträffade skadan frågar sig bedömare vilka faktorer som tillsammans ledde fram till skadan. Därefter frågar sig bedömaren om skadan skulle ha inträffat även om den ansvarsgrundande faktorn inte medverkat i förloppet.

4 Fortsättningen

Formuleringen av ett orsaksbegrepp medför inte en slutlig lösning på alla ”kausalitetsproblem”. Orsaksbegreppets formulering ger inte ens en början till lösning på de kanske största problemen, vilka aktualiseras i gränslandet mellan skadebegreppen, preskriptionsregler, orsaksbegreppet och bevisreglerna, t.ex. i så kallade loss of chance-situationer. Dessa problem måste lösas genom en analys av samspelet mellan olika regler och begrepp. Men det är först genom en hållbar formulering av skadeståndsrättens viktigaste begrepp, orsaksbegreppet, som en sådan analys har en solid grund att stå på.

Noter

- ¹ Mårten Schultz, *Kausalitet*, Jure, Stockholm 2007. Boken kan beställas via www.jure.se.
- ² Se för recensioner Håkan Andersson, Anm. av Mårten Schultz, *Kausalitet*, SvJT 2007, s. 466 ff. och Bjarte Askeland, Recension av Mårten Schultz, *Kausalitet*, JT 2006/07, s. 935 ff.
- ³ Jan Hellner framhöll att två av rättsvetenskapens roller är att tillhandahålla förklaringar och att fungera som beslutsstöd, se Jan Hellner, *Metodproblem i rättsvetenskapen*, Stockholm 2001, s. 33 ff. Mitt fokus i avhandlingen är alltså den förra av dessa två roller, även om jag även beaktar beslutsstödsfunktionen.
- ⁴ Se ang. detta några nyligen framförda betraktelser i denna tidskrift Bill W. Dufwa, För en mer konkurrensduglig nordisk skadeståndsrätt i den europeiska smältdegeln, NFT 2007, s. 107 ff. En fin överblick över de akademiska projekten ges vidare i Bill W. Dufwa, *Integration genom fristående akademiska grupper*, ERT 2006, s. 307 ff.
- ⁵ Rt. 1992, s. 64. Detta citat återfinns hos Peter Lødrup, *Lærebok i erstatningsrett*, 5 uppl., Oslo 2005, s. 255, som beskriver det som en formulering ”på beste læreboksmåner”.
- ⁶ Jan Hellner och Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt*, 7 uppl., Stockholm 2006, s. 213.
- ⁷ Se även Richard W. Wright, *Once More into the Bramble Bush: Duty, Causal Contribution, and the Extent of Legal Responsibility*, 53 *Vanderbilt Law Review*, s. 1071 ff., på s. 1081 (2001).
- ⁸ Se Jane Stapleton, *Legal Cause: Cause-in-Fact and the Scope of Liability for Consequences*, 53 *Vanderbilt Law Review*, s. 941 ff., på s. 958 ff. (2001). Se även Jane Stapleton, *Perspectives on Causation*, i Jeremy Horder (red.), *Oxford Essays In Jurisprudence*, Oxford University Press, Series No. 4, Oxford 2000, s. 61 ff. och Jane Stapleton, *Unpacking “Causation”*, i Peter Cane & John Gardner (red.), *Relating to Responsibility*, 2001, s. 145 ff.
- ⁹ Se Jane Stapleton, *Legal Cause: Cause-in-Fact and the Scope of Liability for Consequences*, 53 *Vanderbilt Law Review*, s. 941 ff., på s. 958. (2001).